

Spoštovani romarji, spoštovani gostje, dragi prijatelji in rojaki,

bil sem res presenečen, a tudi počaščen, ko sem dobil povabilo Rafaleove družbe, da tokrat jaz pripravim predavanje ob romanju Treh Slovenij. Kljub temu, da se z nekaterimi od njihovih članov poznamo že daljši čas, da so se udeležili nekaj naših prireditev in na njih sodelovali, da sem jih vodil po naših krajih, so z vabilom izkazali nenavadno veliko zaupanje v naše delo v zamejstvu.

In o tem našem malem delu zamejstva - moji drugi domovini, a tudi domovini prednikov po mamini strani, o območju ob južni meji Slovenije s Hrvaško, s katerim se ukvarjam že več desetletij, bi rad danes povedal nekaj več.

Veseli me, da lahko o tem govorim prav na Svetih Višarjah, na eni od najbolj znanih Marijinih romarskih poti slovenskega kulturnega prostora, o teh poteh smo poslušali navdihujoče predavanje Ferdinanda Šerbelja lansko leto. Romarska pot Višarske Marije je s svojo lokacijo v srcu gorske narave in kompozicijo stavb romarskega središča, s čudovito cerkvijo, oslikano z roko za svoje čase več kot pogumnega in pokončnega Slovenca Toneta Kralja, že tri desetletja in še katero leto več kraj srečevanja treh Slovenij – matične, zamejske in izseljenske. Tudi njen položaj na stičišču treh narodov ima svoj pomemben simbolni pomen srečevanja in sodelovanja.

Pri tem moram že takoj spomniti na našo Sveto Goro, v slovenskem prostoru kar malo pozabljeno, ki se nahaja nad rodnimi kraji mojih prednikov. Leži na južnem koncu slovenske dežele, čeprav na hrvaški strani. Sveta Gora nad Plešci, kot so jo poimenovali romarji z dolenskega konca, med njimi pisatelj Janez Trdina, ali Sveta Gora nad Gerovim kot so jo dojemali romarji iz Kvarnerja in Istre je bila nekdanje stičišče vernikov kar šestih škofij. Domače senjsko-modruške, zagrebske, krške, ljubljanske, tržaške in poreške. Na njej so se vse od pomladi, ko se je narava pričela prebujati, pa do Zahvalne nedelje pred Vsemi svetimi srečevali Slovenci, Hrvatje, kočevski Nemci in domačini iz dveh delov nekdanje monarhije ter molili in plesali v čast Materi Božji.

In še nekaj poleg Marijinega svetišča veže obe romarski poti, to je zgodba o postavitvi cerkve in svetosti kraja. Domačini pri nas si jo pripovedujejo nekako takole:

»V davnih časih je bil na mestu, kjer zdaj stoji čudovita sveto gorska cerkev, na jelko pribit kip Device Marije, pred katerim so pobožni pastirji, ko so se njihove ovce pasle, pobožno molili in razodevali svoja goreča srca vzvišeni nebeški Kraljici.

Nekoč, ko so ovce prišle pred ta kip, so, kakor da bi imele razum in bi prepoznale Njo, pred katero se klanjajo najbolj vzvišeni angelski duhovi, pokleknile na tla, sklonile glave in jo začele častiti. Presenečeni pastirji so ovce odganjali, jih preganjali s šibami - a vse zaman; zdelo se je, da so otrpnile in niso se premaknile s svojega mesta. Strah je zgrabil pastirje in ko so pustili čredo v gori, so zbežali domov ter začeli pripovedovati gerovskemu župniku o čudežu, ki so ga tam videli. Župnik se je z veliko množico ljudi odpravil na Sveto goro in ko je našel krotke ovce, ki so klečale pred kipom Matere Božje, je spoznal čudež. Ker pa je menil, da bi tak čudežni kip moral imeti bolj dostojno mesto, ga je snel z jelke in ga prinesel v Gerovo v župnijsko cerkev. Ko je župnik naslednji dan prišel v cerkev, kipa ni več našel, bil je na neznano kako prenesen na prvotno mesto. Trikrat ga je prinesel v Gerovo - trikrat je bil prestavljen na goro. Dokler končno župnik in ljudje niso prepoznali želje Matere Božje, da za kraj njenega prebivališča ni izbrano Gerovo, temveč ta visok in zaraščen vrh. In tam so začeli graditi najprej majhno cerkev, ki je s časom postopoma dobivala sedanjo obliko. »

In ta cerkev Matere Božje Karmelske še vedno, sedaj predvsem za *Mali Šmarn* ali *Malo mašo* kot pravimo pri nas, privablja romarje iz vseh koncev, tudi z mašo v slovenskem jeziku.

Če poznate ljudsko pripovedko o nastanku svetišča na Višarjah ji je ta zelo podobna, le da je šlo na Višarjah za sveto sliko, a tudi ta slika se je morala trikrat vrniti na mesto na gori, kjer so na koncu postavili svetišče. Zanimive pripovedke, ki nas še vedno opozarjajo na nekoč s skupnimi romanji močno povezan kulturni prostor.

Sveta Gora je za naše kraje tako pomembno svetišče, da tudi Peter Klepec po katerem pa nas bi morali poznati, ni mogel ostati brez pripovedke, ki bi ga vezala nanjo. O Petru Klepcu, v Sloveniji najbolj poznanem ljudskem junaku naših obmejnih krajev, je zgodbo, ki smo jo verjetno vsi prebirali v osnovnošolskih čitankah, napisal France Bevk.

Takole pa je zgodbico o Petru Klepcu in Sveti Gori pred skoraj sto leti zapisal dijak iz Čabra. Naj bo tokrat po naše:

»*PITER KLJEP'C JI CIRKU NA SVITE GORE*

Da je biu an fantek mičken, a se drugi pa jačji, pa so ga toukle. Ankrat so tok krave pasle. Piter Kljepec je dabi u ano žjeno na sunce spat, pa ji je narjedi u huad. Ten se je žjena

prebediva, pa je prašava, du je tu sejncu naridu. Uon se je javu, da je uon. Ta žjena ga je prašava, kaj be rat. Uon je riku, de be rat, da je jak. Uona mu je rjekua, da nai gri hujo spulet. Uon je šu, pa je potignu najdebiljo hujo, pa jo odnisu damu. Je to hujo so tri kret prežagali ji onda potesali ji dejli za gredo pod hišo.

Ke je Piter Kljepec biu več star so to gredo spit tri pute pretesali, de je bua tritje put še za gredo pot hišo. Tu je buo na svite Gore blizo Girova, Malga uoga. Je to bua Majka Božja, ji tan so teste cajt puali cirku naredile.«

Govoril bom torej o hrvaškem zamejstvu, o območju ob dolini zgornje Kolpe in rečice Čabranke, kjer je tudi reka Kolpa na več mestih že tako nizka, da se jo lahko vsaj ob nizki vodi z nekaj truda enostavno pregazi. In prav ta nizka voda je stoletja pomagala vzdrževati povezanost doline.

Pred sedmimi leti je na Višarjah predaval dr. Dejan Valentinčič, ki se v svojem raziskovalnem delu med ostalim ukvarja tudi s položajem Slovencev v zamejstvu in po svetu. V svojem predavanju je lepo orisal zamejski prostor in dejavnosti Slovencev v njem in njegove ugotovitve so po mojem mnenju še vedno aktualne.

Govoril je o stanju v Porabju, kjer se ljudje zaradi iskanja ugodnejših ekonomskih razmer po desetletjih preprek odseljujejo v večja mesta Madžarske ali v Avstrijo in se slovensko narečje kljub aktivnemu delovanju društev predvsem med mladimi izgublja v madžarskem jeziku. Pa o avstrijskem Koroškem, kjer delujejo številna kulturna društva (skoraj sto), pevski zbori in gledališke skupine. Mladi se vključujejo v kulturno, športno in gospodarsko življenje, vendar manj v politiko. Tudi ta pa je še kako pomembna za preživetje manjšine. Na avstrijskem Štajerskem je zelo kulturno in politično aktivna Pavlova hiša in Društvo člen 7, v njihovem zborniku so objavili tudi prispevek o naši dejavnosti. Povsod pa se število Slovencev žal zmanjšuje. Tudi v Italiji žal slovenska identiteta blede, vendar se pojavljajo nove generacije zavednih mladih, aktivno živijo kulturna društva, slovenščina se uveljavlja v šolah in cerkvi, športu.

Profesor Valentinčič je ugotavljal, da je od zamejcev še najmanj poznana skupnost Slovencev na Hrvaškem. Razpršena je po Istri, Gorskem kotarju, Međimurju in po večjih mestih. Ugotavlja, da je zaradi jezikovne podobnosti s hrvaškim jezikom njihova identiteta manj izrazita kot v ostalih državah, a so aktivna kulturna in izobraževalna društva, povečuje se število učencev slovenskega jezika.

V svojem predavanju je kritično ugotavljal splošne značilnosti zamejskega prostora v katerem Slovenščina kot identitetni element izgublja svoj položaj predvsem med mladimi, manjšine se tudi redko vključujejo v politiko, kar slabi njihove pravice. Mladi odhajajo v bolj razvite regije, kar pospešuje asimilacijo, Slovenija pa tudi morda premalo vzpodbuja povratništvo izseljencev in čezmejno sodelovanje s katerim bi lahko pomagala zamejstvu. Kljub vsemu pa se z desetletji po osamosvojitvi Slovenije krepijo čezmejne vezi v šolstvu, kulturi in medgeneracijskemu sodelovanju, predvsem na Hrvaškem raste zanimanje za slovenščino in študij v Sloveniji, Evropska unija tudi nudi določene možnosti za regionalno povezovanje z različnimi mehanizmi sofinanciranja skupnih projektov, ki pa so običajno zamejcem zaradi problemov z organizacijo manj dosegljivi.

Kot je prof. Valentinčič govoril v svojem predavanju je ohranjanje zamejskih in izseljenskih skupnosti ključno za slovensko kulturno raznolikost. Kljub izzivom namreč obstajajo priložnosti za krepitev vezi med vsemi tremi skupinami, vendar je pri tem po njegovem mnenju potrebna bolj aktivna vloga matične države. Zaključil je z reklom: "Vsi smo Slovenci, in nas več povezuje kot ločuje." S čimer se lahko popolnoma strinjamo.

Pa pogledjmo kako je v prostoru iz katerega izhajajo moji predniki in s katerim se ukvarjam že več desetletij.

Hrvaško zamejstvo

Leta 2005 sem od dr. Vere Kržišnik- Bukić, marljive raziskovalke na inštitutu za narodnostna vprašanja za darilo ob mojem vodenju skupine raziskovalcev po Gorskem kotarju dobil njeno delo o »Medetničnih odnosih v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško«. V uvodnem delu ugotavlja, da do leta 1991 ni bilo skoraj nikakršnega interesa javnosti do vprašanja glede Slovencev in slovenstva »južno od Kolpe«. Ugotavlja, da je kljub razpadu Jugoslavije zaradi nerešenih medetničnih odnosov, bilo prav mejno območje med Slovenijo in Hrvaško eno izmed politično/upravno najstabilnejših in etnično/narodnostno najmanj spornih, in to ne samo v tem delu Evrope. Res je, da sta bila oba naroda stoletja vključena v eno skupno, še večjo državo, zato se nista mogla med seboj ozemeljsko-lastniško izpodbijati, kar pa ne more biti glavni argument. Po mnenju raziskovalke je potrebno dodati vsaj še dva bistvena pogoja, ki se zdita tudi meni ključna: skupno etnično poreklo prebivalstva v širokem pasu ob meji z visoko stopnjo sorodnosti občevalnega jezika ter skupna (pretežno) katoliška vera, ki skozi dolga stoletja enoti stičiščni družbeno geografski prostor ob meji. In to je lahko osnova za zgodbo, ki jo bom nadaljeval.

Zamejci na Hrvaškem so kljub stoletjem, ko so se tja odseljevali številni Slovenci manj poznana manjšina v primerjavi z drugimi slovenskimi skupnostmi v sosednjih državah. Predvsem v mesta so se priseljevali delavci in delavke, učitelji, kulturni delavci, strokovnjaki. V Zagrebu so študirali številni Slovenci tisto, za kar v Ljubljani še ni bilo fakultet. Tudi Primož Trubar se je šolal na Reki in si je desetletja prizadeval, da bi tudi Hrvati dobili svoj prevod Svetega pisma. Tudi osrednji Gorski kotar je v zgodovini doživel dokaj številne prihode iz slovenskega prostora.

Leta 1991 je bilo na Hrvaškem v popisu naštetih skoraj 23.000 Slovencev, leta 2001 še 13.000 in leta 2011 - 10.500. Leta 2021 se je za Slovence izreklo le še nekaj več kot 7.700 oseb. Kot avtohtona narodna skupnost živijo na območju severne Istre, reškega zaledja, Gorskega Kotarja, Med(ži)murja, Obkolpja in Obsotelja. Večina pripadnikov slovenske narodne skupnosti pa živi v mestih zunaj obmejnih območij; tja so se priselili zaradi zaposlitve, službovanja ter zaradi šolanja (v Zagrebu, Varaždinu, na Reki). Eni od pomembnih razlogov zmanjševanja njihovega števila so počasna, a vztrajna asimilacija – zaradi jezikovne podobnosti s hrvaščino je opazna manj izrazita identiteta, na asimilacijo vplivajo mešani zakoni, a tudi pomanjkanje institucionalne podpore, saj je poselitev razpršena.

Hrvaška zakonodaja je glede manjšin zaradi problemov s srbsko manjšino med zadnjo vojno drugačna kot v drugih državah. Predvsem ne razlikuje med avtohtonimi in priseljenimi manjšinami. V hrvaški ustavi so tako Slovenci ena od 22 priznanih manjšin, pravice pa se lahko uveljavljajo glede na številčnost in organiziranost manjšine na določenem območju. V županijah, kjer živi vsaj 100 Slovencev imajo ti pravico do izvolitve svojega individualnega zastopnika, v županijah kjer jih živi nad 500 (in v občinah in mestih kjer jih živi nad 200), pa imajo Slovenci pravico do izvolitve sveta.

Tako Slovenska skupnost na Hrvaškem organizirano deluje v okviru določene manjšinske samouprave (svetov in predstavnikov) in v okviru kulturnih društev.

Imajo svojega zastopnika v Saboru – hrvaški skupščini, a je ta skupen tudi za albansko, črnogorsko, makedonsko in bošnjaško narodno manjšino, trenutno jih zastopa poslanec iz vrst bošnjaške narodne manjšine, ki je številčnejša. Sabor z 151 poslanci ima namreč 8 poslancev iz narodnostnih manjšin.

V skladu z Ustavnim zakonom o pravicah narodnih manjšin (NN RH 155/2002, www.nn.hr) so sveti oz. njihovi predstavniki del manjšinske samouprave na lokalni ravni (občine in mesta – tudi Čabar, Zagreb, Reka, Varaždin, Umag...) in regionalni ravni (županije – tudi

Primorsko-Goranska županija, Varaždinska, Karlovaška in Zagrebška...) in imajo funkcijo svetovalne narave. Član slovenske manjšine je bil vključen v saborski Pododbor za pravice narodnih manjšin, ki deluje v okviru parlamentarnega delovnega telesa, Odbora za človekove pravice in pravice narodnih manjšin, in to v sestavi Sabora. Člana imajo Slovenci tudi v Svetu narodnih manjšin, ki je osrednje telo narodnih manjšin v Republiki Hrvaški in med ostalim razporeja finance društvom in manjšinskim organizacijam.

Na hrvaškem je registriranih 17 slovenskih društev, ki so hrbtenica slovenske narodne skupnosti. Od njih je 15 kulturnih društev. Vsa se združujejo v Zvezo slovenskih društev na Hrvaškem, ki je med ostalim članica novih zamejskih koordinacij: gospodarske, športne in kulturne. Vključena so društva na Reki, v Fužinah, Karlovcu, Zagrebu, Lovranu, Pulju, Labinu, Buzetu, Poreču, Šibeniku, Splitu, Zadru, Varaždinu, Prezidu in Trstju – Tršću. Od zadnjih projektov Zveze izstopa izdaja knjige o Slovencih v zloglasnem taborišču Jasenovac, ki odkriva tudi temnejšo stran sosedstva na nekaterih delih meje, in je bila izdana ob 90 letnici društva Slovenski dom v Zagrebu.

Kljub padcu števila Slovencev na Hrvaškem, kar obenem pomeni tudi manj manjšinskih svetov in predstavnikov v politiki, pa je razveseljujoče povečevanje števila šol s poukom Slovenščine od Čakovca in Varaždina, do Zagreba, Samobora, Umaga, Buzeta, do Reke, Matuljev, Klane,... vse do Čabra). Hrvaška zakonodaja namreč manjšinam daje pravico do pouka v maternem jeziku na predšolskem, osnovnošolskem in srednješolskem nivoju. Ta pravica se postopoma uveljavlja, saj lahko šolarji na vse več šolah izberejo slovenščino kot obvezni izbirni predmet. Hkrati pa se slovenščino marsikje poučuje tudi v obliki dopolnilnega pouka slovenskega jezika in kulture z učiteljicami iz Slovenije.

Edina slovenska skupnost, ki ima v slovenščini tudi duhovno oskrbo, je zagrebška z duhovnikom, ki prihaja iz Slovenije.

Dolina zgornje Kolpe in Čabranke, kakor marsikdaj geografsko poimenujemo naš del obmejnega območja od koder prihajam, nad Brodom na Kolpi in Kostelom preko območja sedanjih občin Čabar in Osilnica vse do Prezida in Babnega Polja, je eno od območij Gorskega kotarja, kjer so Slovenci priznani kot avtohtona skupnost.

O stari zgodovini poselitve prostora okoli Svete Gore pred srednjim vekom zgodovinarji in arheologi ne vedo kaj dosti povedati. Prvo potrditev o njegovi prehodnosti iz Kvarnerja in Pokolpja v sedaj osrednjo Slovenijo izvemo iz ostankov rimskega zapornega zidu v Prezidu, nekoč Starem Babnem Polju. Arheološke ostanke pri nas je prerasel in pogoltnil gozd ali so

jih odnesli hudourniki, a o starih prebivalcih nam govorijo pripovedke. Verjetno najstarejša je o mitološki Babi, ki je dajala življenje, a ga je tudi vzela, če je bilo to potrebno za ponovno vzpostaviti ravnovesja na svetu. Ustanovila naj bi najstarejši naselji: Babno Polje in Gerovo, a tudi požrla svojega otroka, da je lahko življenje teklo naprej. Kdaj so se priselili Slovani ne vemo, a prav oni so vzeli ta prostor za svojega. Po enem od članov dali ime naselju Čačič nad Osilnico, poimenovali vrhove po svojih božanstvih: Kraljev vrh, Knežev rep, tretja je bila Sveta Gora, na meji med dvema slovanskima skupnostima: v dolini je živela pretežno poljedelska, s središčem v dolini rečice Osilnice, – zadnjih 400 let poimenovane Čabranka, izza Svete Gore pa živinorejska s središčem srednjeveške župe v Gerovu. Obe sta si poleg Svete Gore delili tudi istega junaka – Petra Klepca. Siromašnega in šibkega pastirčka, ki je živel z materjo brez očeta. Drugi pastirji so ga zaničevali, nositi jim je moral vodo iz oddaljenih izvirov. Po najstarejši zapisani pripovedki iz Osilnice je dobil moč od kresnika – belega vola, kateremu je s čudežno šibo pomagal premagati rdečega vola. Po drugi iz Malega Luga izza Svete Gore pa od vil, katerim je naredil senco, da jih sonce ni ožgalo. Vsaka skupnost je imela svojo zgodbo, ena temelječo na vilah iz primorskega sveta, druga na kresnikih, poznanih v slovenskem prostoru. In obe skupnosti se še danes, tisoč let kasneje, pregovarjata čigav junak je Peter Klepec...

Območje je imelo že v 14. stoletju svojega župnika in cerkve, tako v Osilnici kot v Gerovu. V sredini stoletja se priselijo kočevarji – večinoma Nemci iz posesti Ortenburžanov, a med njimi tudi Slovenci iz Koroške. Marsikateri slovanski toponim prevedejo v nemški jezik. Nekoč enovito posest kočevskih gospodov so preko Čabranke in Kolpe v 16. stoletju že upravljali krški knezi Frankopani, saj je tam čez vodila za njih pomembna pot iz Kvarnerja proti osrednji Kranjski. V sredini 17. stoletja so njihovi nasledniki Zrinjski v Čabru pričeli izkoriščati železovo rudo – zaradi turške okupacije Bosne od koder je do tedaj prihajalo železo na Hrvaško, je bil to za Hrvaško pomemben obrat, zato Čabar pripojijo Hrvaški. Na delo so se priseljevali novi delavci pretežno iz Kranjske in Goriške, v 18. stoletju je železarski obrat v Čabru (na Hrvaškem) celo upravljala Idrijski rudnik s svojimi rudarji in strokovnjaki, od tam so prihajali župniki in iz Čabra odhajali v Idrijo. Tudi naše cerkve so gradili in opremljali mojstri iz Kranjske.

Meja v dolini je bila postavljena – med gospostvi in med avstrijskim in ogrskim delom, a nobena oblast ni mogla ali želela prekiniti povezav med ljudmi z obeh bregov, saj je bilo le tako mogoče preživeti. Župniki so hodili do ljudi, ki so bili blizu, ne glede na meje župnij.

Marsikdaj je isti župnik zasedal mesto v slovenski in hrvaški župniji. Še mene je leta 1963 v Plešcih na Hrvaškem krstil osilniški župnik.

Število prebivalstva je z desetletji rastlo, z izgradnjo železniških povezav so se pričele sezonske migracije. Že v 1870-ih letih so pisali o odhajanju preko zime v hrvaške, romunske in celo ruske gozdove, kmalu nato v Ameriko, med svetovnima vojnama v Francijo. Sekat les, tesat pragove za železnico, nekateri tudi prodajat in popravljat ure.

Druga svetovna vojna je prinesla v kraje veliko gorja. Celotno območje je bilo pod Reško pokrajino in je pod italijansko okupacijo doživelo požiganje skoraj vseh vasi nad dolino, kjer je živelo več kot 80% prebivalcev. Streljanje talcev, nekatere vasi so ostale brez moških, taborišče Rab, nato Trevisio in Gonars, mnogo jih je umrlo od lakote in bolezni, po kapitulaciji so se preživeli vračali na pogorišča in na jesenska prazna polja. A so pokončno rinili naprej, na svoji domovini. Živeli na pogoriščih v revščini, in obenem pomagali pri vzdrževanju partizanskih bolnišnic po bližnjih gozdovih osvobojenega ozemlja, ne glede na narodnost. Izgubili pa so v tem času tudi prve sosede – kočevske Nemce, kar je bil za marsikatero vas nad dolino velik in nepopravljiv kulturni šok.

Ljudje so delili skupno usodo, ki ni bila odvisna od politične meje. Tudi povojno obdobje dolini ni prizaneslo, saj je bilo načrtovano zalitje doline za hidroelektrarne in njena razselitev. V njen razvoj se načrtno ni vlagalo. Marsikdo je odšel v tujino ali jo zapustil. Kot je rekel nekdo: »Dolina moja draga, dala si mi življenje, materino ljubezen, lepo otroštvo in mladost, a kruha mi nisi uspela dati...«. Že kmalu po vojni so marsikateri odšli v Slavonijo, ki je takrat iskala pridne roke. Veste kje je bilo zapisanih največ slovenskih ljudskih pesmi na hrvaškem? Prav v Slavoniji, v naseljih, v katerih je bila največja gostota priseljencev iz čabarskega kraja v 1960-ih letih... Odhajali so tudi v Ameriko in Kanado, večja mesta Hrvaške in Slovenije.

Resnejše razmejevanje pa je prinesla šele osamosvojitev. To, da se je bilo potrebno jasno opredeliti narodnostno je bil za marsikoga šok. Sem Slovenec ali Hrvat, moji predniki so bili to in ono, pa tudi Nemci, Italijani in še kaj. Število prebivalstva se je manjšalo, v zadnjih tridesetih letih za več kot 30%. Meja se je zapirala, postopoma so ostali na tisočletja prehodnem prostoru le maloobmejni prehodi. Dvolastniki niso bili vsi. Brat je šel k bratu lahko le preko kontrole policaja in carinika. Greš lahko obiskat bolno mater, če nimaš maloobmejne? Kaj nosiš, zakaj greš? Na vrhuncu smo dobili še ograjo z bodečo žico, kakršne so se spominjali le najstarejši iz fašističnih taborišč.

Na srečo vse mine, tudi hude stvari se počasi umaknejo, ideje lastnih držav dozori in ne potrebujejo več samopotrjevanja za visokimi zidovi in rezilnimi ogradami. A število prebivalstva se manjša. Posebno zaskrbljujoče na slovenski strani, ki je bila vso zgodovino manj številčna. A je pomembna. Zato, ker kaže, da smo povezani čez mejo, da meja ni nekaj kar razmejuje temveč nekaj kar povezuje. Da Slovenci govorijo enako kot mi. Da med obema bregovoma še vedno in ponovno obstajajo mostovi, ki edini omogočajo tako preživetje kot stabilnost in tovarištvo. Dolina ni moja ali tvoja, je naša. Enako kot Peter Klepec.

Kljub različnemu tolmačenju porekla lokalnega narečja govorimo na obeh straneh še vedno enako. Govori so bili po letih našega truda vpisani v oba nacionalna registra nesnovne dediščine in v obeh vpisih piše, da gre za čezmejni fenomen. Govorimo slovensko ali hrvaško? Enostavno, nič ni narobe, če odgovorimo: »*Mejnemo se po naši*«.

V Palčavi šiši iz katere prihajam – to je hiša mojih prednikov, rodbine Čop iz male vasi Plešče, blizu Osilnice, se trudimo ohraniti te spomine. Čopovi živimo v okolici Svete Gore verjetno že več kot 500 let. Smo stoletja del tega prostora, trudimo se ga raziskati, ga razumeti in ga tudi pokazati zunanjemu svetu. V naši družini so bile pomembne nosilke kulturne identitete ženske – od praprababice, ki ni znala pisati, a je bila prva naročena na knjige Mohorjeve družbe ter je izšolala vse svoje hčere, do prve pradedove žene Fani Ditrich iz Postojne, ki je prinesla v hišo slovensko liriko, pa prababice Julije Petsche, ki je kot kočevska Nemka prebirala nemške pesnike, stare mame Berte Knavs, ki je bila do smrti, kljub težkim povojnim norostim nove oblasti do nje kot naslednice nekdanje premožne družine, ponosna Slovenka. Moje mame Davorke Čop, ki me je vzgajala v spoštovanju do obeh narodov, ki bi jo, kako težko razumljivo marsikomu, opisal kot - Hrvatico in Slovenko.

Leta 2006 smo v Pleščih na stežaj odprli vrata naše družinske hiše, kulturnega spomenika, ki je z leti postala neke vrste zasebni kulturni center. S študenti, slovenskimi in hrvaškimi etnologi in drugimi strokovnjaki raziskujemo naš skupni kulturni prostor in njegove povezave. Tudi v času najbolj zadržanih obmejnih režimov smo uspeli voditi udeležence naših raziskovanj preko meje (legalno ali ilegalno) in tolmačiti prekomejni prostor kot en kulturni organizem. Ravno prav izoliran, da je ohranil svojo lokalno identiteto, a obenem povezan s soseščino, da je bil to identiteto sposoben suvereno oblikovati. Vesel sem, da to ne delamo sami, temveč vedno najdemo somišljenike na obeh straneh meje.

Veseli pa bomo, če bo tako obmejni prostor – levi in desni breg, razumela tudi politika, ki s svojimi projekti kroji razvoj, a pri tem daje velikokrat občutek, da je to stvar le njene strani

doline. Eden od svetlih primerov bi bila lahko Slovenska vzorčna kmetija v Prezidu, ki po vzoru tiste iz Porabja odpira svoja vrata v jeseni. Če bo uspela delovati povezovalno, za razvoj sosednjih krajev in ljudi z obeh strani meje.

Zaključek

Predavanju sem dal naslov »Vztrajati v obmejnosti«, tu bi k temu dodal še vprašaj; nanj pa si odgovorite sami. Sam verjamem, da je obmejnost pomembna, saj le dokler bo obmejni prostor proti sosedom poseljen z obeh, tudi s slovenske strani, z ljudmi, ki jim je obmejni prostor domovina, bo meja le politična črta. Ko bodo iz obmejnega prostora odšli še zadnji avtohtoni prebivalci, takrat bo prostor razmejen. A tega si ne želimo, saj vidimo kaj to pomeni po svetu, kjer se bohotijo avtoritarni režimi, ki z vojnami in neizmernim trpljenjem ljudi poskušajo premikati te iste politične črte - meje. Pri nas upam, da je še drugače. Med vasema Grintovec in Turke so domačini tako s pomočjo študentske brigade iz Maribora, pred dnevi, brez čakanja na meddržavna usklajevanja glede arbitražnega sporazuma in druge prezapletene formalnosti, a z veliko dobre volje in veselja, obnovili trideset let zaradi meje zapuščen viseči most med obema bregovoma. Odprla sta ga slovenska županja in hrvaški župnik...

Zato dobrodošli, da nas pridete obiskat na eno in drugo stran doline, saj s tem pomagata pri širjenju zavesti, da so prebivalci tega dela Gorskega kotarja tudi del slovenskega kulturnega prostora.

Da bi še naprej na obeh straneh meja vztrajali v obmejnosti in živosti obmejnega prostora, to je moja srčna želja. In morda bi to morala biti tudi ena od naših skupnih molitev k Materi Božji ter njenim božjim potem, ki že stoletja in tisočletja gradijo mostove. Ponosni smo, tudi naša Sveta Gora je ena od njih!

Svete Višarje, nedelja, 3.8.2025

Predavanje ob Romanju treh Slovenij, ob 10:30

Marko Smole